

Notes on etymology of “Mukan” anthroponym

The article precisely regards the history of appearance of surnames. The attention is paid to the main principles of antroponymy, to the basis for the etymological analysis of propriatives, to the factors which account for the complexity of such analysis. The paper represents scientific versions as to the origin of “Mukan” surname, it is connected with the native sound-imitating lexical unit, and is formed by means of transonomization of a personal name, derived from the apelatives “мука, мука, мокнути etc”.

The arguments are provided for the author’s version of the etymology of this surname – transference of the Moldavian borrowing “shepherd” into a proper name.

Key words: surname, anthroponym, etymology, onym, proper name, onomastykon, transonomization, onymization, etymological analysis, non-fixed etymone, version, personal name, nickname, ethnonym, borrowing.

УДК 81’272

Валентина Шульгіна

**ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТРОННОГО ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО
ДИСКУРСУ**

У статті лексикографічну систему, зокрема електронну, розглянуто не лише як текст, а як дискурс. До того ж акцент зроблено на специфічні характеристики такого дискурсу. Особливу увагу приділено проблемі призначеності такого дискурсу та проблемі специфічності реалізації в цьому дискурсі категорії інформативності, яку сприймає автор як таку, що здатна поставати і в когнітивному, і в комунікативному варіантах. Когнітивна інформативність лексикографічної системи сприймається як забезпечений її розробником комплекс інформаційних параметрів, що максимально відповідають концептосфері певної галузі. Ці параметри є гіпотетично можливими для використання в комунікативному процесі відповідними реципієнтами в певних ситуаціях, що сприяють виявленню інформативності як комунікативної категорії. Увагу автора статті спрямовано, насамперед, на такий різновид електронної лексикографічної системи, як інформаційно-пошуковий тезаурус (ІПТ), побудований із використанням гіпертекстових технологій, що дає можливість нелінійного розташування значної за обсягом інформації про елементи концептосфери в електронному просторі відповідно до нелінійності мисленневих процесів людини.

Ключові слова: дискурс, електронна лексикографічна система, інформаційно-пошуковий тезаурус, інформаційна лінгвістика, інформативність, текстова когнітивна інформативність, комунікативна інформативність.

Постановка проблеми. Лінгвістичні проблеми, пов'язані з дискурсом як формою „використання мови в реальному (поточному) часі (on-line), що відображає певний тип соціальної активності людини, створюється з метою конструювання особливого світу (або – його образу) з допомогою його детального мовного опису і є в цілому частиною процесу комунікації між людьми, який характеризується, як і кожний акт комунікації, умовами його здійснення і, звичайно ж, її цілями” [8, с. 525] нині особливо актуальні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначені питання стали об'єктом дослідження багатьох мовознавців (Н. Д. Арутюнова, ван Дейк, О. С. Іссерс, М. Л. Макаров, Е. С. Попова, Ю. С. Степанов та ін.), у наукових працях яких представлено не лише різноманітні тлумачення поняття „дискурс”, а й конкретні характеристики дискурсів певного типу. Однак ніхто із дослідників допоки не звертав увагу на лексикографічний дискурс, зокрема електронний.

Метою нашого дослідження є аналіз особливостей електронного лексикографічного дискурсу з урахуванням специфіки реалізації в ньому категорії інформативності.

Визначення раніше не вивчених частин загальної проблеми або напрямів дослідження. У зв'язку з розвитком комп'ютерної лінгвістики, особливо з активізацією дослідження проблеми текстової взаємодії людини й комп'ютера, у тексті стали вбачати опис фізично, психологічно або логічно пов'язаних одна з одною ситуацій, кожна з яких вичерпно задано переліком її учасників і переліком наявних у них на певний момент властивостей [10]. Це зумовлює потребу розгляду таких лексикографічних систем, як інформаційно-пошукові тезауруси (ІПТ), не лише як текстів, де реалізують інформативність як когнітивну категорію, а й як дискурсів із реалізацією інформативності як комунікативної категорії.

Виклад основного матеріалу. Усі лексикографічні системи можна зарахувати до мовних явищ, стосовно яких Л. В. Щерба виокремлював такі три аспекти: мовний матеріал, мовні системи, мовленнєву діяльність [15]. Лексикографічні системи, що ґрунтуються на конкретному мовному матеріалі, систематизованому з використанням когнітивних засад у відповідних аспектах, слід розглядати як специфічний вияв комунікативного акту між укладачем лексикографічної системи та її потенційним користувачем. У зв'язку з цим стає незаперечною актуальність дослідження як когнітивних засад лексикографічного матеріалу (об'єктивного), так і його комунікативних особливостей (суб'єктивного), адже „об'єктивність двох світів – об'єктивного й суб'єктивного, людського й позалюдського – не знімається за жодних умов” [7, с. 14].

У світлі інформаційного підходу до явищ мови це означає, що в лексикографічних системах виявляється не лише інформативність як когнітивна категорія, притаманна

мовним одиницям, носіям інформації, а й інформативність як категорія комунікативна, що виявляється під час функціонування цих одиниць мови в умовах різних комунікативних актів. Специфіка лексикографічної системи будь-якого типу як комунікативної одиниці полягає в тому, що вона є письмовим (електронним) текстовим компонентом комунікативного акту, адресантом якого постає укладач лексикографічної системи, а адресатом – лише гіпотетично передбачуваний користувач. Ця специфіка зумовлює особливості реалізації в таких інформаційних системах, як лексикографічні, категорії інформативності в когнітивному та комунікативному її різновидах.

Отже, беручи до уваги, що „мова і суб’єктивна, і об’єктивна, вона за своєю суттю є двосторонньою субстанцією, зверненою і до світу, і до людини (мова – суб’єкт, мова – об’єкт)” [7, с. 26], у лексикографічних системах спостерігаємо специфічні відношення об’єктивного, що ґрунтуються на когнітивних засадах інформативності, і суб’єктивного, що відбивається в комунікативно-прагматичних аспектах інформативності й пов’язується з залученням людського чинника до процесу комунікації.

Ю. Д. Апресян, обґрунтовуючи основні принципи й засади системної лексикографії, наголошує на потребі врахування в цій системі й прагматичної інформації [1]. Однак практична реалізація цього складного лексикографічного завдання на сьогодні залишається лише перспективним напрямом прикладної лексикографії.

Урахування прагматичної інформації, що потребує від обох співрозмовників зважати на людський чинник, для діалогу „людина – машина” є неможливим, як неможливе й використання в цьому разі поняття „смісл”. Так, наприклад, машина не може врахувати імплікатури, які беруть участь у формуванні прагматичної інформації (наприклад: *мокрий асфальт – > недавно пройшов дощ*).

Отже, формалізація прагматичної інформації, яка здатна бути смислотвірним компонентом у спілкуванні „людина – людина”, для лінгвістичного забезпечення комунікації в режимі „людина – комп’ютер” потребує подальшої уваги дослідників до екстралінгвістичної (невербалізованої) та частково екстралінгвальної (вербалізованої) інформації, що входить у психологічний блок.

Одним із важливих чинників комунікативного підходу, при якому інформативність лексикографічної системи здатна бути реалізованою у своєму комунікативному різновиді, є врахування під час розроблення таких систем особливостей кінцевого користувача: а) людина (наприклад, під час машинного перекладу); б) комп’ютерна система (наприклад, під час розв’язання проблем штучного інтелекту); в) людина й комп’ютер (наприклад, під час розроблення галузевих тезаурусів).

У зв'язку з тим, що „конкретний тип дискурсу створює свого ідеального адресата (на відміну від просто того, хто „сприймає” дискурс), справді, дискурс розрахований на певну аудиторію” [9, с. 529], останнім часом лексикографи все частіше звертають увагу на врахування такого чинника, як призначеність, тобто врахування кінцевого користувача цієї лексикографічної продукції і практичної мети, з якою цей користувач може звертатися до такої лексикографічної системи: „Визначальною рисою лексикографії є її прикладна спрямованість, оскільки все різноманіття ... типів словників одержує потрібну практичну орієнтацію лише в разі накладення на його функціональної типології, зумовленої ціленаправленістю, призначенням словника” [3, с. 9]. Уважається за доцільне „... хоча б схематично означити відповідне групування словників, об'єднаних запитами читачів лексикографічних видань” [2, с. 41].

Так, створений І. Мельчуком і О. Жолковським у 1984 році „Толково-комбинаторный словарь современного русского языка” (ТКС) визначають самі автори як „словник синтезу, орієнтований загально на потреби мовця (або того, хто пише); його мета – допомогти побудувати текст, тобто, по-перше, дати користувачу можливість знайти всі можливі засоби вираження потрібної йому ідеї й відібрати серед них те, що найкраще підходить до певного контексту (парадигматичний аспект), а по-друге, указати правильний спосіб комбінування обраних засобів у фразі (синтагматичний аспект)” [11, с. 5].

Орієнтацію на свідомість користувача як особливість ідеографічної лексикографічної системи зазначав Ю. М. Караулов: „Ідеографічний словник орієнтований принципово інакше, ніж навчальні словники, його адресовано не до мовлення, як останні, а до свідомості. Його мета не в тому, щоб приводити до породження мовленнєвих творів – словосполучень, фраз, фрагментів тексту, – а в тому, щоб збуджувати у свідомості користувача великі блоки одиниць, пов'язані з відображенням дійсності” [6, с. 155]. До того ж Ю. М. Караулов висловлює думку щодо професійної диференціації мови, при якій передбачено не лише створення термінологічних словників усіх галузей науки й техніки, а й розроблення спеціальних словників із окремих підрозділів тих чи тих сфер знань і культури [див.: 5, с. 38].

Ч. Філлмор про проблему призначеності словника писав: „Все, що носій мови знає про значення і використання слова, може бути зібрано й представлено в словниковій статті. Найбільш корисний практичний словник здебільшого буде звернений просто до знань читача про світ, надаючи йому достатньо інформації для того, щоб він сам тим чи тим чином добував додаткову інформацію в тому разі, коли він не в змозі зрозуміти речення, що містить це слово, а словникове визначення не може допомогти йому” [14, с. 118].

Призначеність лексикографічної продукції тісно пов'язана з принципом доступності, що, зі свого боку, корелює із забезпеченням певного рівня інформативності, розрахованого на користувача лексикографічної системи.

Особливо важливою є ця вимога під час розроблення електронних лексикографічних систем. Переслідуючи цілі формалізації мови, не можна відходити й від принципу доступності лексикографічного об'єкта конкретному користувачеві. Наприклад, формалізовані відомості про синтаксичну й семантичну сполучуваність терміна не завжди будуть найоптимальнішим засобом у розв'язанні користувачем конкретного прикладного завдання (наприклад, з яким словом і в якій граматичній формі доцільно використовувати те чи те слово або термін). Інколи користувачу просто потрібно запропонувати конкретний приклад, модель, зразок того чи того мовленнєвого явища (наприклад, зразок тексту документа, бланк із незаповненими позиціями для змінної інформації).

Ураховуючи ці чинники, М. М. Пещак підкреслювала: „При укладанні автоматизованих словників, призначених для машин, слід розмежувати енциклопедичність, орієнтовану на характеристику реалій об'єктивної дійсності, і тлумачення слів як одиниць лексико-семантичної системи, за допомогою яких будується текст як засіб вираження думки” [13, с. 87].

Отже, призначеність лексикографічної системи є одним із визначальних чинників під час втілення категорії інформативності як комунікативної категорії. У такому дискурсі, як лексикографічна система типу ППТ певної галузі, для якої таким ідеальним адресатом є фахівець цієї сфери діяльності, категорія інформативності виявляється в когнітивному та комунікативному її різновидах.

Гіпертекстове представлення інформації в ППТ можна вважати різновидом діалогічного тексту з імплікативними запитам користувача, комунікативна цілісність якого полягає в комунікативній спадкоємності між його складниками [12].

Дослідження А. П. Загнітком типологічних функцій адресата й адресанта в структурі гіпертексту дає змогу звернути увагу на особливості виконання функцій учасниками комунікативного акту. До того ж дослідник робить висновок про потребу встановлення диференційно-кваліфікаційних ознак не лише жанрово різних гіпертекстів, а й кваліфікації всієї системи комп'ютерних гіпертекстів у макро- та мікрорівнях [4, с. 16].

У лексикографічних системах типу ППТ, організованих на гіпертекстових засадах, передбачено реалізацію учасниками комунікативного акту таких комунікативних функцій: із боку адресанта – когнітивну, номінативну (денотативну, референтну), фактичну (контактовстановлювальну / контакторегулювальну), системотвірну, апелятивну; із боку адресата – когнітивну, номінативну (денотативну, референтну), фатичну (контактовстановлювальну).

Апелятивна функція має бути реалізованою у функції „ДОПОМОГА” лише в такому своєму різновиді, як звернення до адресата. Другий різновид апелятивної функції – вплив на адресата – не передбачений. Ураховуючи науковий стиль викладу матеріалу в ППТ зазначеного типу, реалізацію естетичної, експресивної та емотивної функцій жодною зі сторін комунікативного акту не передбачено. Із метою оптимізації спілкування розробника й користувача гіпертексту ППТ функції обох мають бути максимально наближені.

Висновки дослідження. Отже, специфіку електронного лексикографічного дискурсу простежуємо в призначеності лексикографічної системи, тобто в урахуванні розробниками ППТ певного типу реципієнта та в особливостях реалізації учасниками комунікативного акту певних комунікативних функцій, зумовлених гіпертекстовою організацією ППТ. Інформаційна лінгвістика дає змогу зіставити поняття „текст” і „дискурс” за характером виявлення категорії інформативності: у дискурсі, де, крім інформативності як когнітивної категорії, що виявляється в тексті, реалізовано ще й інформативність як категорію комунікативну. Отже, можна стверджувати, що інформаційна лінгвістика дає змогу зіставити поняття „текст” і „дискурс” за характером виявлення категорії інформативності.

Перспективи подальших наукових розвідок. Беручи до уваги, що саме в дискурсі виявляється інформативність як категорія комунікативна, актуальність інформаційного аналізу специфіки певного типу тексту для подальших досліджень особливо зростає.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Основания системной лексикографии // Языковая картина мира и системная лексикография / Ю. Д. Апресян / В. Ю. Апресян, Ю. Д. Апресян, Е. Э. Бабаева, О. Ю. Богуславская, Б. Л. Иомдин, Т. В. Крылова, И. Б. Левонтина, А. В. Санников, Е. В. Урысон ; Отв. ред. Ю. Д. Апресян. – М. : Языки славянских культур, 2006. – 912 с. – (Studia philologica).
2. Бельчиков Ю. А. О лексикографических изданиях адресной направленности / Ю. А. Бельчиков, Г. Я. Солганик // Памяти Д. Н. Шмелева. – Сб. статей / Под ред. Л. П. Крысина. – М. : Русский язык, 1997. – С. 41–47.
3. Городецкий Б. Ю. Проблемы и методы современной лексикографии / Б. Ю. Городецкий // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1983. – Вып. XIV. : Проблемы и методы лексикографии. – С. 5–22.
4. Загнітко А. П. Типологічні функції адресата і адресанта у структурі гіпертексту / А. П. Загнітко // Людина. Комп'ютер. Комунікація : Збірник наукових праць / За ред. Ф. С. Бацевича. – Львів : Видавництво університету „Львівська політехніка”, 2008. – С. 13–17.
5. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1981. – 366 с.
6. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1976. – 355 с.
7. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке / Г. В. Колшанский / Отв. ред. А. М. Шахнарович. Изд-е 3-е. – М. : КомКнига, 2006. – 128 с.
8. Кубрякова Е. С. Дискурс: определение и направления в его исследовании / Е. С. Кубрякова // Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Рос. акад. наук. Институт языкознания. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – С. 518–530.
9. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова / Рос. акад. наук. Ин-т языкознания. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
10. Мартемьянов Ю. С. Заметки о строении ситуации и форме ее описания / Ю. С. Мартемьянов // Машинный перевод и прикладная лингвистика. – М., 1964. – Вып. 8. – С. 125–148.
11. Мельчук И. А. Русский язык в модели «Смысл – Текст» / И. А. Мельчук. – М. – Вена : Школа „Языки русской культуры”, Венский славистический альманах. – 1995. – XVIII. – 682 с.

12. Москальская О. И. Грамматика текста / О. И. Москальская. – М. : Высш. шк., 1981. – 183 с.
13. Пешак М. М. Нариси з комп'ютерної лінгвістики / М. М. Пешак. – Ужгород : Видавництво „Закарпаття”, 1999. – 199 с.
14. Позднякова Е. М. Концептуальная организация производного слова / Е. М. Позднякова // Когнитивная семантика : Материалы Второй Международной школы-семинара по когнитивной лингвистике, 11 – 14 сент. 2000 г. / Отв. ред. Н. Н. Болдырев ; Редкол. : Е. С. Кубрякова и др. : В 2 ч. – Ч. 2. Тамбов : Изд-во Тамбовского ун-та, 2000. – С. 23 – 27.
15. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.

Одержано редакцією 28. 03. 2013 р.
 Прийнято до публікації 5. 04. 2013 р.

Валентина Шульгина

Особенности электронного лексикографического дискурса

В статье лексикографическая система, в том числе электронная, рассматривается не только как текст, но и как дискурс. При этом акцент делается на специфических характеристиках такого дискурса. Особое внимание уделяется проблеме предназначения такого дискурса и проблеме специфичности реализации в таком дискурсе категории информативности, способной выступать и в когнитивном, и в коммуникативном вариантах. Под когнитивной информативностью лексикографической системы подразумевается заданный её разработчиком комплекс информационных параметров, который максимально соответствует концептосфере определённой области. Эти параметры являются гипотетически возможными для использования в коммуникативном процессе соответствующими реципиентами в определённых ситуациях, способствующих проявлению информативности как коммуникативной категории. Внимание автора статьи направлено, прежде всего, на такую разновидность электронной лексикографической системы, как информационно-поисковый тезаурус (ИПТ), организованный с использованием гипертекстовых технологий, что даёт возможность нелинейного размещения значительного объёма информации об элементах концептосферы в электронном пространстве в соответствии с нелинейностью мыслительных процессов человека.

Ключевые слова: дискурс, электронная лексикографическая система, информационно-поисковый тезаурус, информационная лингвистика, информативность, когнитивная информативность, коммуникативная информативность.

Valentyna Shulgina

Peculiarities of the computer lexicographical discourse

The paper analyzes lexicographic system namely the electronic one not only as a text but also as a discourse. The emphasis is laid on the specific characteristics of such a discourse. The author emphasizes the importance of taking into consideration the type of a recipient. The specific features of the category of informativeness in such a discourse have been considered. Informativeness as a category can be recognized in cognitive and communicative ways. Cognitive informativeness of the lexicographic system is seen as ensuring its developer with complex information parameters that best fit the concepts of the certain industry. These parameters can hypothetically be used in the communication among relevant recipients in certain situations that help identify informativeness as a communicative category.

The author's attention is focused mainly on information retrieval thesaurus (IRT), developed with the hypertext technology that enables to have non-linear placement of the large volume of information concerning concepts in electronic space in correspondence with the nonlinear character of human thinking processes.

Key words: discourse, electronic lexicographical system, information retrieval thesaurus, information linguistics, informativeness, cognitive informativeness, communicative informativeness.

ВИЯВИ ТЕНДЕНЦІЙ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ТА НАЦІОНАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті обґрунтовано науково-теоретичні засади вивчення тенденцій розвитку сучасної української літературної мови, з'ясовано, що в межах певних тенденцій можна унааявити співіснування в лексиконі варіантних номінацій, конкурентоздатність їхніх типів та чинники, що забезпечують їхню рівновагу в лексиконі, стійкість у мовній діяльності суспільства. Виокремлено такі тенденції розвитку мови: 1) інтернаціоналізація (глобалізація) – націоналізація (етнізація); 2) інтелектуалізація – демократизація, 3) економія мовних засобів, синкретизм семантики номінації, асиметрія її форми та змісту – прозорість та аналітичність номінації, симетрія між формою та змістом. Висвітлено вияви тенденцій націоналізації та інтернаціоналізації в сучасній українській мові, проаналізовано парадигматичні, епідигматичні й синтагматичні відношення нових номінацій з іншими, новими і вже наявними, одиницями в системі мови й у тексті.

З'ясовано, що групи лексичних синонімів поповнюються переважно за рахунок запозичень, появу яких спричинює відкритість нового українського суспільства до світової спільноти і як її наслідок – формування у свідомості сучасного українця нових понять, прагнення уточнити вже наявні означення, деталізувати виражену ними семантику, надати їй нових відтінків; нові мовні смаки українського суспільства.

Ключові слова: мовна динаміка, неологія, тенденції розвитку мови, інтернаціоналізація, націоналізація, епідигматика, синтагматика, парадигматика, мовна інновація, лексичні синоніми.

Постановка проблеми. Суспільство створює всі умови для певних мовних змін і стимулює мовні процеси, що призводять до задоволення його нових потреб як у номінації, так і в комунікації. Лексичний склад мови дуже чутливий до тих змін, що відбуваються в житті творця й носія мови – народу. Саме тому всі зміни, які мають місце в житті суспільства, найбільш виразно віддзеркалено в лексичній системі мови. Кожне нове суспільне явище, процес, дія, кожне нове поняття вимагає свого найменування, тобто свого означення [5, с. 262].